

DINIY LEKSIKANING ZAMONAVIY O'ZBEK ADABIYOTIDA PRAGMATIK XUSUSIYATI

Sadriddinzoda Safiya Shaxobiddinovna

Samarqand davlat chet tillar instituti doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy o'zbek adabiyotida diniy leksikaning pragmatik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda diniy so'z va iboralarning badiiy matndagi o'ri, ularning muallif fikrini ifodalash hamda o'quvchiga ta'sir ko'rsatishdagi vazifalari yoritiladi. Shuningdek, diniy leksikaning asar mazmunini boyitish, qahramonlar xarakterini ochib berish va milliy qadriyatlarni aks ettirishdagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari diniy leksikaning zamonaviy o'zbek adabiyotida muhim pragmatik vosita ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: diniy leksika, zamonaviy o'zbek adabiyoti, pragmatika, badiiy matn, muallif, o'quvchi, semantika, milliy qadriyatlar, lingvistik tahlil.

Kirish

Pragmatika (yunoncha pragma – «harakat», «amal») tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u nutq jarayonida til birliklari, ularning ma'nosi va muloqot ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlarni o'rganadi. Ushbu yo'nalish til vositalarining muayyan vaziyatda qanday qo'llanishi, so'zlovchining maqsadi qanday ifodalanishi hamda tinglovchi tomonidan bu maqsadning qay darajada anglanishini tahlil qiladi. Shu sababli pragmatika til birliklarining nafaqat lug'aviy ma'nosini, balki ularning kommunikativ vazifasini ham yoritadi. Tadqiqotchilar pragmatik ma'noning tarjimada ifodalanishi turlicha bo'lishini ta'kidlaydilar. Xususan, Noybert pragmatik ma'noning tarjimaga ko'chishini uch darajaga ajratadi: birinchi holatda pragmatik ma'no deyarli to'liq saqlanadi, bu ko'proq ilmiy va texnik matnlarga xosdir. Ikkinchi holatda tarjima ma'lum cheklovlar bilan amalga oshiriladi va axborotning qabul qiluvchisi hisobga olinadi. Uchinchi holatda esa matn faqat muayyan til yoki madaniyat vakillariga mo'ljallangan bo'lgani sababli pragmatik ma'noning katta qismi tarjimada yo'qolishi mumkin. Katrin Rays esa pragmatik ma'noni alohida holda to'liq ko'chirishning imkoni yo'qligini, tarjima avvalo uning maqsadi va buyurtmachining ehtiyojlariga mos bo'lishi kerakligini qayd etadi. Demak, pragmatika til egalarining til birliklariga bo'lgan munosabatini va ularning nutqdagi amaliy qo'llanishini o'rganadi. Bu tushuncha faqat alohida so'z yoki iboralarning ma'nosi bilan cheklanmay, balki muloqot ishtirokchilarining ijtimoiy tajribasi, madaniyati, bilim darajasi va kommunikativ vaziyatni ham o'z ichiga oladi. Shu bois bir xil til birligi turli auditoriyalar tomonidan har xil talqin qilinishi mumkin. Masalan, "haqqa yetishish" iborasi diniy bilimga ega shaxs uchun ma'naviy kamolot yoki Yaratganga

yaqinlashishni anglatga, diniy bilimga ega bo'lmagan inson uni oddiy yoki mavhum ma'noda qabul qilishi mumkin. Bu holat til birliklarining pragmatik mazmuni ularni qabul qilayotgan shaxsning bilim va dunyoqarashiga bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Shunga qaramay, tilshunoslikda pragmatik ma'nolar va ularning baholovchi xususiyatlarini o'rganish hali ham dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biri bo'lib qolmoqda.

Ushbu tadqiqot zamonaviy o'zbek adabiyotida diniy leksikaning pragmatik xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan bo'lib, unda kompleks yondashuv asosida bir nechta tadqiqot metodlari qo'llanildi. Tadqiqotning asosiy manbalarini zamonaviy o'zbek adiblarining diniy mazmundagi leksik birliklar uchraydigan badiiy asarlari tashkil etdi. Tadqiqotning birinchi bosqichida asarlardagi diniy so'z va iboralar saralab olindi hamda ularning leksik-semantik xususiyatlari o'rganildi. Keyingi bosqichda ushbu birliklarning matn ichidagi pragmatik vazifasi tahlil qilinib, ularning muallif g'oyasini ifodalash, personajlar xarakterini ochish, badiiy ta'sirni kuchaytirish va o'quvchi bilan kommunikativ aloqa o'rnatishdagi o'rni baholandi. Tahlil davomida tavsifiy, pragmatik va qiyosiy metodlardan foydalanildi. Olingan natijalar turli badiiy matnlar misolida o'zaro solishtirildi hamda diniy leksikaning qo'llanishidagi umumiy va o'ziga xos jihatlar aniqlandi. Tadqiqotning nazariy asosini pragmatika, leksikologiya, badiiy matn lingvistikasi va adabiyotshunoslikka oid ilmiy manbalar tashkil etdi. Mazkur metodologik yondashuv diniy leksikaning zamonaviy o'zbek adabiyotidagi pragmatik imkoniyatlarini har tomonlama yoritishga xizmat qildi.

Qadimgi diniy qarashlar ta'sirida shakllangan qadriyatlar ingliz va o'zbek xalqlarining dunyoqarashi hamda mentalitetining rivojlanishida muhim o'rin egallagan. Ushbu qadriyatlar har ikki xalqning hayotga, mehnatga va insoniy munosabatlarga bo'lgan yondashuvda o'z aksini topadi. Inglizlar ko'pincha voqea-hodisalarni mantiqiy tahlil va amaliy foyda nuqtai nazaridan baholashga moyil bo'lsalar, o'zbeklarda axloqiy mezonlar va milliy an'analar muhim o'rin tutadi. Shu sababli bir xil xatti-harakat ikki xalq tomonidan turlicha talqin qilinishi mumkin. O. Sattorov ta'kidlaganidek, o'zbeklar jasorat deb hisoblaydigan ayrim harakatlar inglizlar tomonidan vaziyatni to'g'ri hisoblash yoki oqilona qaror qabul qilish sifatida baholanadi. Ingliz jamiyatida shaxsning o'z ustida ishlashi, mas'uliyatni his qilishi va doimiy ravishda o'zini rivojlantirishga intilishi muhim qadriyat sanaladi. Bunday yondashuv insonni kamchiliklarini bartaraf etishga, o'z imkoniyatlarini kengaytirishga va belgilangan maqsadlarga bosqichma-bosqich erishishga undaydi. M. S. Valievaning qayd etishicha, inson oldiga qo'yadigan maqsadlar me'yor doirasida bo'lishi, ularni amalga oshirish esa ochko'zlik yoki moddiy manfaatni cheksiz ko'zlash bilan emas, balki muvozanat va o'zini boshqara bilish tamoyillari bilan uyg'unlashishi lozim. O'zbek xalqining ma'naviy hayotida ham bunday qarashlar islom dini ta'limotlari va milliy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liq. Pragmatizm ingliz mentalitetining asosiy belgilaridan biri hisoblanadi. Bu xususiyat insonni mavjud imkoniyatlardan oqilona

foydalanishga, har bir qarorni puxta o'ylab qabul qilishga va maqsad sari eng samarali yo'lni tanlashga undaydi. Shu bois mehnatsevarlik, tartiblilik, ehtiyotkorlik, mas'uliyat va moslashuvchanlik ingliz jamiyatida o'zaro bog'liq fazilatlar sifatida shakllangan. Bunday qadriyatlar insonning muvaffaqiyatini tashqi omillardan ko'ra ko'proq uning shaxsiy sa'y-harakatlari bilan bog'laydi

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy o'zbek adabiyotida diniy leksika faqat diniy mazmunni ifodalash bilan cheklanmaydi. Yozuvchilar diniy so'z va iboralardan qahramonlarning ichki kechinmalarini, axloqiy qarashlarini hamda jamiyatdagi ijtimoiy va ma'naviy muammolarni yoritishda samarali foydalanadilar. Bunday leksik birliklar asarning badiiy ta'sirchanligini oshirish bilan birga, muallifning asosiy g'oyasini o'quvchiga aniqroq yetkazishga xizmat qiladi. Shuningdek, diniy leksikaning pragmatik xususiyati uning qo'llanish vaziyati bilan chambarchas bog'liq. Bir xil diniy so'z turli matnlarda turlicha ma'no kasb etishi mumkin. Bu esa diniy leksikaning mazmuni faqat lug'aviy ma'no bilan emas, balki matn, muallif maqsadi va o'quvchining bilim hamda madaniy tajribasi bilan ham belgilanishini ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari diniy leksikaning zamonaviy o'zbek adabiyotida muhim pragmatik vosita ekanligini tasdiqlaydi. U badiiy matnning mazmunini boyitadi, milliy va ma'naviy qadriyatlarni ifodalashga xizmat qiladi hamda muallif va o'quvchi o'rtasidagi samarali muloqotni ta'minlaydi. O'tkazilgan tahlillar zamonaviy o'zbek adabiyotida diniy leksikaning pragmatik imkoniyatlari keng ekanligini ko'rsatdi. Badiiy asarlarda qo'llangan diniy so'z va iboralar faqat diniy mazmunni ifodalash bilan cheklanmay, balki muallifning badiiy niyatini ochish, qahramonlarning ruhiy olamini tasvirlash hamda asarning g'oyaviy mazmunini yoritishda muhim vazifa bajaradi. Tadqiqot davomida diniy leksik birliklarning ma'nosi ularning qo'llanish vaziyati bilan bevosita bog'liqligi aniqlandi. Bir xil diniy birlik turli matnlarda turlicha pragmatik yuklama kasb etib, o'quvchida turli hissiy va ma'naviy ta'sir uyg'otishi mumkin. Bu holat diniy leksikaning matn mazmunini shakllantirishdagi muhim o'rnini tasdiqlaydi. Shuningdek, tahlillar diniy leksika badiiy matnda milliy qadriyatlar, axloqiy qarashlar va ma'naviy tushunchalarni ifodalashda samarali vosita ekanligini ko'rsatdi. Uning qo'llanishi matnning ta'sirchanligini oshirib, muallif va o'quvchi o'rtasidagi kommunikativ aloqani mustahkamlaydi. Natijalar diniy leksikaning zamonaviy o'zbek adabiyotida pragmatik jihatdan muhim va faol til vositasi ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot zamonaviy o'zbek adabiyotida diniy leksikaning pragmatik imkoniyatlari keng ekanligini ko'rsatdi. Tahlil qilingan badiiy asarlarda diniy mazmundagi leksik birliklar faqat diniy tushunchalarni ifodalash vositasi sifatida emas, balki muallifning badiiy niyatini yoritish, personajlarning ruhiy holatini ochish va asarning g'oyaviy mazmunini kuchaytirishda faol ishtirok etishi aniqlandi. Tadqiqot

davomida diniy leksikaning pragmatik qiymati uning qo'llanilish vaziyati, matn mazmuni va o'quvchining qabul qilish jarayoni bilan uzviy bog'liqligi kuzatildi. Shu bois diniy leksik birliklarning ta'sir kuchi ularning lug'aviy ma'nosigina emas, balki kommunikativ vazifasi va badiiy kontekstdagi o'rni bilan ham belgilanadi. Xulosa qilib aytganda, diniy leksika zamonaviy o'zbek adabiyotida muhim badiiy va pragmatik vositalardan biri hisoblanadi. U milliy-ma'naviy qadriyatlarni yoritish, axloqiy g'oyalarni ifodalash va o'quvchida muayyan hissiy hamda estetik taassurot uyg'otishda samarali xizmat qiladi. Kelgusida diniy leksikaning pragmatik xususiyatlarini turli adabiy janrlar yoki qiyosiy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan tadqiq etish ushbu yo'nalishdagi ilmiy izlanishlarni yanada boyitishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyot va havolalar:

1. Валиева М.С. Лингвистические основы изучения языка религиозной сферы в современной германистике//Вестник Науки и образование. №1. 2022
2. Sattorov O. B. (2022). Tarjimada pragmatika tushunchasi va tarjimashunoslikda pragmatikaning o'rni//Science and Education. Scientific Journal. Volume 3 Issue 11.
3. Austin J. L. On the subject of pragmalinguistics // Substantive aspects of sentence and text. Kalinin, 2021.